

Чурапчыга күн тахсар!

САҢА ОЛОХ

12+

100 ЛЕТ
ЯССР
1922-2022

Чурапчы улуунун хаһыата

Сэттинньи 18 күнэ, 2022 сыл, бээтинсэ

№ 45 (11871)

САҢА КИНИГЭ

Өндөрүүскэ Саабын үлэтинин
дьоһун кинигэ сүрэхтэниэ

стр. 2

ХОТУ КӨӨРҮЛЛҮ 80 СЫЛЫГАР

Норуот уола-
Илья Винокуров

стр. 4

БУ – ИНТЭРИЭҢИНИ

Аан дойдуга 8 саамай
дыкты уратылаах дьон

стр. 6

ТЭТТИК СОНУНАР

Дьокуускай "Килбиэннээх үлэ куората" үрдүк ааты сүктэ

Ааа дойдуга Улуу сэрэтин кэмнэргэр ытык колунга дьоммут утулар ууларын умнан, көмүс колонуннэрин тоҥон турар, туту барытын кыайы туһугар аһабыттар. Кинилэр Ийэ дойдугарын туһугар хорсун быһыылара, килбиэннээх үлэлэрэ-хамнастара, бийиги дьоллоох олохтуту туһугар туруулаһыт үтүө халобурдара тугунан да кэмтэммэт. Ону туһулаан, сэттинньи 15 күнүгэр Арассыыйа Бэрэсидьиэнэ Владимир Путин Дьокуускай "Килбиэннээх үлэ куората" дини үрдүк ааты иһэргэ туһунан ыйааһа таһыста. Саха сирин маанык бочуоттаах ааты ылбыт икки куорат бэрэсидьиэнэ. Ааспыт сылга Алдан куорат маанык аакка тиксэбитэ.

Улуу Сэбэстин сүрэхтэниэ

Сэттинньи 17 күнүгэр улуу Сэбэстин дьокуутааттарын учууртаах 56-с сүрэхтэниэ буолла. Дьокуутааттар, улуу дьаһалтатыттан, ыһаарылаах дьон кыттыыны ыллылар. Сүрэхтэниэ улуу дьокуутааттарын Сэбэстин бэрэсидьиэнэ Афанасий Захаров салайан ытта. 4 бөлүккө көрүлүннэ.

Бастагы бөлүккө улуу бүддьүөтүгэр чуолкайлааһын килбэрин туһунан ырытыстылар. Элбэх ыйытты киирэн эппэттэннэ. Бүддьүөт сыана уларыта турууттан тутулуктаахын учууттуурга, контуруолу күүһүрдүргэ этилиннэ.

Иккисини, быһылгы элбэх улахан үбүлүүбүдүрдээх бэлэ сылга наһараадалааһын квотатыгар уларытылы килбэрин туһунан көрүлүннэ. Бөлүккө улуу быһылгы Степан Саргыдаев туруорла. Элбэх үбүлүүбүдүрдээх сылымтыгар наһараадалааһын квотаны улаатыннарарга эти килбэрдэ. Дүүһүлүннэ Наһараадалааһынга ирдэбил (критерий) чуолкай буолара наадата бэлэттэннэ. Маһаха тустаах баһааннаһын онторорго этилиннэ. Бу икки бөлүккө тустаах быһаарылы ыллылар.

Итиннэ тэҥэ, Чурапчы ытык кырааһа, педагогическай үлэ бэтэргэ, улуу историятын үөрэттэннэ, сыратыта ситиһиннэхтик, таһаарылаахтык үлэлээбит Сергей Григорьевич Старостинга уонна улуу үөрэҕириттэргэ салайар үлэлэргэ итиннэ учууталыан уһуннук, үтүө суоһаахтык, таһаарылаахтык үлэлээбит Прасковья Николаевна Посельскаяга "Улуу бочуоттаах гражданин" ааты иһэрин туһунан көрүлүннэ бигэрэниэ.

Култуура уонна ускуустуба тэрилтэлэрин салайааччыла- рын сүбэ мунньага буолла

"Айылгы" норуот айымньытын дьэтигэр улуу култуура уонна ускуустуба тэрилтэлэрин салайааччыларын сүбэ мунньага буолла. Мунньах кыттылаахтара улуустаагы норуот айымньытын дьэтигэр Сэбэстин баһааннаһыгар уларытылы килбэрин. Маны таһынан, саҥа састаабы таллылар. Куластааһын түмүгүнэн Төлөй кулуубун дьэтигэр Максим Смирнов сүбэ бэрэсидьиэнэ үлэллэр буолла. Кини 2019 сылтан талыллан үлэллэр.

Дьаһала улуустаагы култуура салаатын начальнигынан үлэлээбит, Олонхо кинини салайааччыта Дмитрий Попов саҥа аһааһыт начальнигы Петр Гуляевы баһааннаһырдэ. Киниэхэ бу дуоһунаһа киирбитинэн, аһа бэлэни туттарда. Эдэр салайааччыларга култуура бэтэргэ Василий Дьяковскай, Олонхо кинини уус-уран салайааччыта Валерий Герасимов икэ тыларын этилэр.

Кырыа кыһыммыт тымныытын биллэрдэ...

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Сэттинньи 18 күнэ БЭЭТИНСЭ Сэттинньи 19 күнэ СУБУОТА Сэттинньи 20 күнэ БАСКЫҤАҢҤА Сэттинньи 21 күнэ БЭНИДИЭНҤИК Сэттинньи 22 күнэ ОПТУОРУҢҤУК Сэттинньи 23 күнэ СЭРЭДЭ Сэттинньи 24 күнэ СЭРЭДЭ

-24° -26° -21° -31° -27° -34° -29° -34° -30° -36° -32° -38° -32° -37°

Айсен Николаев үлэтин сүрүн түгэnnэрэ

Сүтнийн 7 күнд, Нэгдүгээдэгн булаан-
налар муунахха Ил Дархан 2023 сэл бүддүүт
брийнл онгорууга уонна өрөспүүбүлүүжэ
федеральнй бьагыраамалар тусууларыгар
сүрүл болдомтону уурары мйда.

«Бырайбылтылыстыба дөкүтөөттөргө кытта
жүтөр сыйлаагы бүддүөт иккис аадымга көрүл-
лүүтүгэр кинирбит жыйылыр, этиилэри учуотта-
ан үтөлүлгөргөтүгэр, Маны сөргө быйылгы бүд-
дүөт чуолкайдааһыныгар кылсаргытыгар. Төһө
да марахаттар бааһыларын иһин, туруорулутубут
соруктары ситиһинэктээһинит. Өрөспүүбүлүккө
кэжэ салаада национальнай бырайыактар тую-
луудара мөлтөдө бөлүктөнэр. Бу боппуруска
федеральнай былаас уорганнарын кытта муна-
нагы бэлэмниһибит», — дигүг Айсен Николаев.

Ил Дарханын үндэсний бичигтэйгээ хамт "Орлого" сэтгүүлд оруулж, хэвлүүлж байна. Үүнийг "Орлого" сэтгүүлд оруулж, хэвлүүлж байна. Үүнийг "Орлого" сэтгүүлд оруулж, хэвлүүлж байна.

Сүтнийн 7 куга. Алсын Николев салай-
ынгайлан барбыт конститутцоннай хаммылаа
муншаагар СӨ Төрүт сокуонугар уларгымыла-
ры уонна эбинлэри киллэрэр туһунан сокуон
барылын өйөөтүлэр. Сотору кэмминэн парла-
мент көрүүтүгэр кииригэ. Санатар бусуллаха,
РФ Төрүт сокуонугар уларгымылар киирбиг-
тэригэр сеп түбэлтиннэри, субъектар сүрүн со-
куоннарыгар уларгымылар оҥотуллааллар. Сага
сокуон барыла Ил Дархан өрөспүүбүлүкэ сит-
риллэх былайын салаһарын, структуратын
уонна тийгини быһаарарын чыгэстэр.

Стпгнны 9 күн, Айсен Николаев Владивостокка Улун Илинги федеральной уокурук Сэбиэтин мууннадар калтына. Юрий Трутнев салайан ыгытат мууннадар федеральной министрлэрибэлэр, биедэмистибэлэр, эргийиэннэр салайааччылары Улук Илин уокурукка эконгзмиккэ уонна уопастыбага куттал суох буолуутун, РФ Сэбиэтининиэх күүстэрэ наадыыныларын хааччылыы болпурустарын, национальнай бырайыактары олоххо киллэрин хаамыларын көрдүтүү уонна Илинги эконгмпиккэй форум түмүктэрин таһаардылар.

Бу күн Ил Дархан Владивосток куоракка сулууспалыны сылдыар өрөспүүбүлүкэ байыаннай сулууспалаахтарын кытта көрүстэ.

«Саха спиритин сулуустаны ааһа сылдьар 83-с гвардейской десантной-штурмовой бригадэҕэ икки УАЗ массыынаны туттардым. Бу массыыналары мэдиссиһиңэ көмөтүн өҥөрөр-гө туһаныахтара. Саха спирит кылаата уопсай дыалааҕа көмө буоллун!», — дигэтэ Айсен Николаев.

Бу шинэт өрсүүбүлүк сүтүүстөмү ааһар
Бурятия байыаннай чааһыгар массыналары
бизибитэ.

Сэтгэншил II күнд, Айсен Николаев өрсөлдүүлүк прокуратураны кытары холбошуктаах мууннаады ытпта. Бастакынан, национальнай бырайыактар тухууларын болгоруога көрүлүнгү. Сорох бырайыактары олоххо күллэрин графика болдырушттан хаалан, быдырыныгы көрдөрүүлү кытта тэгисээтэххэ, былыс бытаарыны тахсыбытын санапта. Билигин да сорох эбийиэк кэмнээр киирбэт туруктаах. Ошон Ил Дархан тэтим күүһүрдээргэ, киирэр болдыогу тардыбакка ситиһэри этте.

Салгын оттук сезонуи боилуруа керулун-
из, Иттин олорор дыз уонка социальнай
эбийиз 100% бэриллбит. Үс муниципаль-
най тэриллин оттук сезонулар бэлэм буолуу
тааспарын ыла илвигион, сэттинин 15 күнүтэр
дизри контуруоһулур уорганнар ирдэбиллэрин
тааспарулар соруудахтаниа. Сэттинин 11 күнэ

Өрсүүбүлүкэ баһылыга Национальнай мэ-
дэссиниз киниги — 1 №-дээк өрсүүбүлүкэ-
тээни баһылыга тэриллэһитэ 30 сылынны кэ-
лэктиһин, үлээһит бэтэрээннэри эһэрдэлээтэ.
Ил Дархан отут сыллаарыта кини аһылыһыт
өрсүүбүлүкэ сайдыһыт уонна кыаһын сага
таһымна таһаарыт үнүлүчүлээх түгүн буюлбу-
тун, маньаха бастакы Бэрсэдиһизмнит Михаил
Николаев оһотун бэлэһтээн эттэ. Хара аһынай
тэриллэһиттэн Национальнай кини мэдэсси-
нэ кометун оһоруута, диагностика туруоруута
үрдүк таһымна таһсыбыта, аһн дойдү бастыг
оборудованиетынан хааргылыбыта, бастыг
каадыр түмөүбүтэ. Бу сыһар туһары Наци-
ональнай кинигэ сүрэххэ, бүүргэ, быарга, ис
уорганнары трансплантациялааһына уустук
эһэрэссииһэлэр оһоһулуһулар, тыһыһыча-
нан кини олоһо быһыһанна, доруобуйта кенно.
Тэрилтэ аһыгы кэм хаамыһынан тэһтэ хар-
дыһылар, аһыгы технологиялары баһыһылар,
кыһын улаһыһынарар, инфраструктураны
күһэтэр. Бу саас техникескэй хаарыһыһы-
тынан дойдута бһһр бастыг сага каралологиче-
скай кини аһылыһыта, Ил Дархан кэлэкти-
ипкэ махталы бһһһһрдэ уонна сага ситиһиһһэр
баһарда, иһһһһһ дойдү уонна өрсүүбүлүкэ
суһарыһыбаһһһһ баһараадаларын туттарда.

Сүлжигийн II хүнд, Айсен Николаев Кировский суураты чөлүгэр түбэрэнгэ үлэлзэ-
бит оробуочай болоххо Денис Пушилин
илин баттааһыннаах Донецкай Норуодунай
Оросуубулукэ судаарыстыбаннай мабараша-
ларын туттара.

Стүтнийн 12 күнд, Дьокуускайга дуучнуудтар үчилчилсэлэрын сага үөрэнэр куортууу уонна уопсай дыгүтин тутуохтара, устудьуон ахсаана 450-иэ дигри эбиллүүбэ. Билигин майна 300 устудьуон баар, аастыт үйэ 70-с сылларыгар тутуллубут эргэ дыгүдэ үөрэнэллэр. Сага дыгүни тутарга (федеральнай бүддүүттэн) 1,4 млрд солк. көрүллүүбэ. “Новопортовской” кыбартаалга сага куортуустар тутуллуохтаах билиһаанкаларын Айсен Николаев тийигэр көрдө-иһүүттэ.

Этнгийн 13 хүүхд, Сахабыт сирин Бастагы Бэрэндэгэнэ Михаил Ефимович Николаев 85 саһын тусолбутунан, Айсен Николаев өрөспүүбүлүкэ салаататын уонна тус бэйэттин аартыттан этнистик-истинник эбэрдалээтэ. «Сахабыт сирин этнистиктигэр биңгэ амылааты уурбук, норуот дьылдытыгар улахан эпистиһиһи сүктүт уһулуччулаах салааһанчыларбыт кэккэлэригэр Эйигтин, бастагы Президентмиттин, биһиги күөн тутта аартымыбыт. Уларыта тутуу тыгааһыннаах сыллаларыгар Ийэ айылбаттан бэрндлибит модун санаабынан, мындыр ойгуһун саҥа үйбэс сайдар суолбутун түстэбиһитиг, күөг аартыктары дабайарга кыаһы арыйбытыт. Өрөспүүбүлүкэ этниминэхтик сайдарыгар экономикаһай, социальнай тирээгин тобулан, киһи туһугар хайысхалаабытыт. Далааһыннаах сабалдааһыннар дион-сэргэ ойгүн-санаатын уһутуннарбыттара, күүлүгэр күүс эпистиһэрэ. Олоххут укулаатын чингэтинигэ, төрүт дырыгы харыстааһынга, дыһэ көргөн уйгутун тупсарылыга, нэһилиһинэз көмүскэллээх буолууттар балысхан үлэ барбыта», — диэн Михаил Ефимовичка Айсен Сергеевич туһаалан эттэ уонна чагтын-чадник туркуу, үһүн үйүһүн бакарда.

Үөрүүлэхгүйн Ил Дархан Мэдиссина национальн киннигэр Михаил Ефимович Николаев алын ингэрд, Бу этин медицина эйг-тэглээн кинрибгэтин, ону өйөөбүтүн Ил Дархан нйаглангэрдэ,

Афанасий НОЕВ,
Ил Дархан-пресс-сэжиртээр.

ҮӨРЭХ - ИИТИ

**Абыйах үөрэнээччилээх
оскуолалар туһунан
сокуон барыла Ил Түмэн
көрүүтүгэр киирдэ**

Ил Түмэн бастагы вице-спикерэ Александр Жирков
Өрөспүүбүлүкэ Парламенын көрүүтүтэр тыа сиритэр баар
абыйах үөрэнээччилээх оскуолалар туһунан сокуон санга
барылын килтэрдэ.

Урут ийн тэнгэрлэнгийн бүрдүг, хэргийн саадын бэс үийн 14 хүнүгэр СӨ Бүрэлдэглэлийн тэбэтэ Ил Түмэн үүрэх комитетийн нонгөө манган антах агуулах үүрэнгэнчлүүлэх оркуулалар ахсаангынгар хангын оркуулалар хаалар критерийдэрин Бүрэлдэглэлийн тэбэтэ бэйгэтэ бйлаарар, онгон ол критерийдэргэ сон түбэллэнгэр, хангын оркуулалары агуулах үүрэнгэнчлүүлэх оркуулал ахсаангынгар күүлэрэн көмө өггөрү – өнөрбүтү Вүрэх министрлэстлэ бэйгэтэ бйлаарар дэс ич хөдөөннөөх Сөхүн барылын күүлэрэ сүлддыбта.

Ол Сохуон барылын Ил Түмэн бастагы вице-спикер Александр Жирков уонна спикер Алексей Еремеев этниэлэринэн докутааттар Бырабыыталыстыбага тунуурбиптэрэ.

Би рабымыталыстыба сокуонун барытын утаран тый этэрингэр Александр Жирков “Би рабымыталыстыба этинтин ылыныахпытына, Өрөспүүбүлүккө абылай үөрэнээччилээх оскуолалар көмүскөнөр кыахтара, лаппа мөлтүүбүз, – дигибитэ. Александр Николасови этэринэн, Би рабымыталыстыба сыллаабы үп-харны туругуттан көрөн критерийдэри хайдах бабарар уларыткан сөл, онтон Үөрөх министиринистибэтэ эмнэ үп кырылманыгар ыктаран бу оскуолалар аксааннара абымырын утарыа суоҕа. “Итинник буолбатын туһугар тыа сирингэр баар абылай үөрэнээччилээх оскуолалар критерийдэрин сокуонунан бигэр-гэтиллээхтээх уоһа ону Ил Түмэн бэйэтингэр ылыныахтаах. Тыа сирингэр нэһилээннэ хамсааһына тохтуу инник. Кыра оскуолалары харыстааһын тыа сирингэр дыону олохсута сатааһын биһир сүүрүн көрүңтэ. Кыра оскуолалар өйбүллэрэ мөлтөөтөүкүн дыон олоҕо ордук үстүгүрүбүз, – дигэ Александр Жирков.

Сөхүөн барылын Ил Түмэн көрүүтүгэр килдэрэн баран бастагы вице-спикер лыкуутааттары бу барылы ойуулдиргээр ыгырда.

С. ВАСИЛЬЕВ.

САНА КИНИГЭ

Өндөрүүскэ Саабын үлэтинэн дьоһун кинигэ сүрэхтэннэ

Чурагчытаабы мусуойга фольклорист, этнограф, чин-
чийээччи Андрей Саввин матырыйаалыттан «Гонимое
ремесло у якутов» киинигэ билирэмэ үрдүк таһымнаахтык
бытылыһа.

Диагалга улуус дьоктааттарын Сэби-
тин бэрэссэдээтэлэ, үйүтүтүн - хамыһаһы-
тын бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров, улуу-
баһыһытын соһиалһаһы боппууостарга
солбуһааччы Мария Кроһиһкова, Андрей
Саввин аһмаһтара, киһи үлэһэрин сырда-
аччылар уонна бу киһиһэ таһымыһтар үлэ-
дэһиһт кырааһы үөрэтэччиһэр кыттыһыһа-
һыһылар.

Даһал уратытынан сабыс-сага аныгылымы улахан экранга Андрей Саввин төрөөбүтэ 125 сылыгар апаан олоһуллубут «Норуот инникитин өтө көрөн» видеоны көрүү буолла.

Саха киинигини историческай наука доктора Екатерина Романова эрдэскэни-
лээн таһаарбыт. Киини Андрей Саввин
Саха сириг бастакы чагылхай учуо-
найдарыттан биһирдстэрэ буоларын
билиэтээн туран, бу киинигини хайдах
илэһтэн үлэттөөнтөрүн туһунан
көрдөрдүлэр. Билиэтээн эттэххэ, Екатерина
ромова биһир дойдутаахпыт нучунай үлэтэри

«Питица якутов до развития земледелия» кини Салгыы Чурапчытаабы кини бибиэлэтэ «Гонимарное ремесло у якутов» саҥа кинигэ. Дьоккуускайга 200 ахсаанынан бэчээттэммит фията, дизайна орус тулсабай. Кинигэ туойананар. Манна аан бастакытын сахалар туой хомуһулдан уонна оһууланан кордорулунуруу кэрдинистэрэ уонна бэрээдэгэ, ону тэнгэ холбохустарын ойдобулурэ кинирдистэ. Бу льнай културатын символическай эйгэтин рор идэлэрин үөрэтинэн дыарыктанар дьон

Дьонун таһаарылыг А.П.Гоголев аатына прикладной кылааһын преподавателэ Прокопигэс иллюстрация быһыытынан кинирбиттэ оһолору үөртэриин таһынан, мусуойга бигирбүт. Бу күн иоруту уус-уран оҕолуука гүтүөчүн Ульяна Матвеева маастар-кылаас

«Норуог торут өлүн-саагатын чинчийгээ» хааларбыт баай нэһилиэкстибэтин дьонго-с дара, - дигэн этинэн мусуой дириэктэрэ Юр тээтэ.

Марфа ПЕТРОВА.

Быстах байыаннай хомуурга сылдьар
ыччаттарбытыгар туһааннаах комө үбараабат

Хатылы нэһилиэгин дьаһалтата, эр дьон түмсүүтэ муус ылыытыгар күрэхтэһиини тэрийэн, нэһилиэгиньэ кыаммат аранатыгар, кырдыаҕастарга уонна быйыл күһүн быстах хомуурга ытырыллан барбыт уолаттар дьизэргэ-гүтүрүгүтү түнэттиэр.

Бу нийлэгтэйг бичигийн 3 уал
быстах байжлалтай эгээрээснийг
сэлдээр. Нийлэгтэйг дараалтат
нөлөөллийн Олга Степанова
бийлүүлэгддэг. нийлэгтэйг эр
дөөгүн түмсүүтэй харны хомуулан,
бигр бастахыгн комөтүн ууммуг.
Итгэн сэрэг Сомоделовуу күүгээр
анаммат кэсгэртэй кигрбит уон-
на нийлэгтэйг олохтоохторо бэй-
лээр бажа өтүүлэгддэг хомуу-
лаларын, ону тэгэ нийлэгтэйг
дараалтата хэс бигрддэг буюу-
луга 20-лиг тый. солк. анааммат үбүн
бу күүгээртэй уолаттар тус сөггө-
лөгддөг.

Талбан Кириллов балаан
ылын 21 күнүгэр бэбиэскэ тутан,

быстах байманый хомуурга хабьдлыбыт. Хабаровский куоракка тийиэн, кылтас кэмтэ анал бэдэмнэниин аһан, Мариупольга барбыт. Ийэтэ Ирина Гаврильевна билиһиннэрбүтүнэн, уолууан дөрүн-дөрүн сибээстэһэллэр.

"Уолум Талбан специал идэ-
лээх буулан, биир сиргэ тохторнож-
ко, хөһөрө сылдыалар. Соторуша-
быта Ростов на Дону тийһигит эгэ.
Бу тиннээ Маринопольга сылды-
быта. Өр сокус буола-буола сибээс-
тэлэбит.

Хаан да мануук түгэнгэ тү-
бэспэтэх буолан, бастаан утаа, олус
долгуйбуutum. Улууспут дыһалта-
тын баһылыга Степан Сиргыдаев

уонна туһааннаах тэригтэ салһаа-
ччыллара, үлэһиттэрэ быстах бай-
ыаннаа хомуурга барбыт ыччаттар
дытэ кэргэниирин, төрөлүттэрин
кытта көрсөн, истинник көсөтээн,
туох кыһалбалаахпытын билэсикит-
тэрэ. Соһно тутастаах кэмолорун
онорбутунан барбыттара. Бу со-
торутаабыта өрөспүүбүлүкэтээн
көрүлгэр биир кэмнээх кэһөнү
— 200 тыһ. солк. туһунуһут. Түөрт
уол оҕолоохтун. Таһан — баһака
оҕөм буолар. Биир уолум — туһунан
мал. Икки кыраларбыннын өлкөр-
бүт. Хатылыга оһоһуһан өтүлүр
дыһэлээх буолан, бииргэ төрөөбүт-
тэрим сүбүлөрүнүн, дөйдуһар
Төһүлүгэ кэлэн кыстаһан өлөрбүн.
Кэлэһинни кытта үлэ булан биир-
рөн, кафеһа үлэһин салһаабыт.
Хатылым уонна Төһүлүм диһоно
бука бары болһомто ууран, туох
кыһалбалаахпытын сүрүһан, куруук
кэмолһо, билэс өлкөрөллөр. Оһон
Өрөспүүбүлүкэһит салһатаныгар,
Чураһы удуһуһу, Хатылы уонна
Төһүлү нэһилээктэрини дыһаһта-
ларыгар, биир дөйдуһаһтарбар
үлэһан маһалһын тирдөһүн.

Орчим Ийвэ дотдагтуулар ышак цэгийн төлөөн, этгэнгэ эргилдэн кэлэрингэр эрэнэбнн. Быстах ба-
ланын хомуурга ынгырыллан бар-
быт буудуунар дьжэ кэргэингэ-
рингэр кытаанах санааны, тулууру
багарабын", – дигэн Ирина Гаври-
льева Кириллова санаатын үл-
дэннн.

Кырданыга да, маанык уустук кызыргы бары бир санга түмөң, бэйз-бэйзэ көмөлөсүңүн олоруосун, ичкаттарбыт кыайы көтөлдөөк торообут дойдуларыгар эттэңгэ эргилдэн кыаллырыгар бааһыабыт.

Анна ЗАХАРОВА.

ХОТУ КӨҢӨРҮЛЛҮ 80 СЫЛЫГАР

Норуот уола- Илья Винокуров

Саха поруотун Ньургун уола политическай, судаарыстыбаннай диэйэтэл Илья Егорович Винокуров төрөөбүтэ быйыл 117 сылын туолла.

Илья Егорович үйз таймс юмнгар олорон, үлэлзэн ааспыта. Сага бйлаас олохтонгуутугар ахтайбынэй кыттайны ылыта. Торообут Хатыг Арыс нэһилнэгэр ревком бэрэссэдээтэллээн үлэлзэ-бигэ. Кини — граждaнскэй сэрин кыттайдыа. Онгон Сахатын сирин эскэй былааны олохтообута, оройуоннай, сэбиэскэй үлэс күүскэ үлэлзсэ. Улуу сэрин салларыгар өрөспүүхөргүөүттэн бийһаабыта. Кини өрөспүүбүтүс туһугар үрдүк эппиэ-лаабы көрөн саллабыта бөр дьон-ларбыта.

Чурагчиг алд-архайя! Чурагчиг көһөрүллүүтэ... бу дуулаан тыллар өчкөтөөсү сэрин кэмнээсүн дьон бараксааттар сүрхэт-рингэр амарылыннык киирбэтэ. Тухс да быһаана суох тэриллэбит көһөрүү түмүктэр — дьон өлүүтэ Аллараа Бэстээхтэн сабаланаан барбыта.

Баартаага архымын докумуоннарыттан кордохха, 1942 сыйлаахха Чурагчыттан 41 колхозчу, ол иһингэр 1850 хаһаайыс-тыккына, 5318 киһини көһөрбүттэрэ. Булуң, Кэбээһи, Эдьигээн оройуоннарыгар көһөрүү түмүгэр, тымныйыттан уонна аҕыс-тааһынтан Кэбээһи оройуонугар 1284 киһи, Эдьигээнгэ 314, Бу-луңга 373 киһи тыһына бастыбыттара. Уопсайа 1971 киһи. 1943 сый от ыһыттан Илья Егорович Винокуров Совнарком бэрэсс-дээтлэниэн аһамыпта. Бу сый атырдаах ыһыгар сүһаллык обком баартааһын уонна Совнарком муһуналар Кэбээһингэ көспүттэр-гэ сыйлаас таһаһынын, аһынан туһаайахтарга көмө оһорор туһу-нан билэрсөллүбүтэ.

1944 сэлдэ кулун тутар 28 күнүгэр обком баартийата уонна САССР Совнаркун Чурапчы колхозостарын хоту оройуоннартан төттөрү дойдуларыгар көһөрөгө быһаарыныы ылыммыта. И.Е.Визюковур чурапчылар төттөрү дойдуларыгар кэллэлэригэр элбэх үлэни, сыратан ыппыта. Ону туһодуур обком баартийатын архыбын докумуоннара уонна көһөрүдүлүүгэ сүлдүмбэт дьон ахтыылара бигэргэтэллэр.

1944 снл Чурагчылары Кэбээйиттэн төттөрү көһөрүү ууран-
да тахсыбытын кээнэ, саас бастакылар, дойдуга тингэн бурдук
ыһылыгыгар көмөлөһө, сыарда атынан айланнабыттара. Онтон
колхуостар дыно уксүлэрэ борохуотунан төннүөхтээхтэр. Ды-
манна буолбут айымалтан улахаана. Дьокускайтан ыам ыйын 31
күнүгэр көһөрүлүбүт колхуостастарын биригистиннэргэ муу-
нуарга Кэбээйи оройуонун дыһалтатыгар сорудахтаабыттар. Со-
тору Киров аатынан борохуот барарын билдэрбигтэр. Бос ыйын
3 күнүгэр Киров аатынан борохуот Таас Тумуска кэлбитэ биэр да-
кына суох буолар. Кэпсэттн, ыһыталаһыы түмүгүр атын да бири-
гистиннэргэ дыон муста иллингэр буллэр. Балаһыанна ыарыы-
кураанык төннөр кыһалбата буолар. Борохуот салалтата совнар-
ком бэрэссэдээтэл И.Е. Винокуров бэйэтн аатыгар ити туһунан
радиограмма ыхсар. Радиограмманы Маппыров аатытан ыхсол-
дор. Бука, борохуот хапытаана буолуо. Архыып докумуона (ЧУ
А.Ф. 52, оп.22, д.382) көрдөрүтүн, борохуоту кытта И.Е.Вино-
куров бэйэтэ сибээстэһэн дыһалбыт. Кини Киров аатынан бо-
рохуокка Маппыровка маньык ис хоһоонноох радиограмманы
бэрдэрбит: “Бакырга колхуостастар кэлэн эрэлэр. Ону Бакырт
тингидэхтинэ, бэбээбит билсэххит, туох эрэ ыарахаттар көрсө-
түбүлэтхэрингэр биһиэхэ биллэрэбит. Бакыртан ханнык да усулу-
буйдаа биһигини кытта сибээһэ суох төннүбээбит”, – Совнарком
бэрэссэдээтэлэ Винокуров, бос ыйын 5 күнэ 1944 снл.

Раджограмма хытгайн нийнэгт И.Е.Винокуров совиарком үлэлхтэ Михалевы хытта Кэбээйн райкомун I сэкирэтээрин Ожо-
мовы хытта кюлсэтнинэрбит.

Онго Бақырга “Комбайн”, “Кыым” колхуостар 156 кишилэрэ. Хатырык Хомоф “Кыһыл Сөгүм”, Куйбышев уонна Ленин аатынан колхуостар 175 кишилэрэ, өскөтүн борохуоту бэс ыйын 6 күнүгэр дигри тохтодор түбэлтэбэ эрэ мустар кыахтаахтарын, онтон сүөһүтү Горький оройуонунан үүрөн илдилэргэ 63 колхуостаах хааларын Окоемов Совнаркомга биллэрбитэ. И.Е.Винокуров борохуот этилибипт болдьоххо дигри күүтэ, дойдугарыгар тоһуһөхтээх чуралчылары барыларын булгуччу хомуйан кэлэрин кытаанахтык соруудахтаабыт уонна тус бэйэтин контурулулар кылбытын архыып докумуоннара кэпсимиэлэр (ЧУ. А.Ф.52.оп.22.д.382).

Араас бирчигингэлэринэн борохуокка кыайан кэлбожжэ хаалбыт, хойутаабыт дыону колхуос бэрэссэдээтэллэрэ, иһилинэ исполкомун бэрэссэдээтэллэрэ Сангаарга муныалларын дыаһай алларыгар оройуон сийалтатыгар соруудаабыт уонна хотутан төһөөр борохуоттарынан мыталларыгар дыаһабыт. Маны дабатан эттэххэ, И.Е.Винокурск чуралчылары хоту балык булдулар кэлөрүүнү сыһаһан ааһар. Онон үтүө киһи чуралчылар дьоллоругар, Бырабылталыстыба баһылыга бусуан, чуралчылар хотуттан төттөрү көһөн кэллэххэригэр сүдү көмөнү онорбутун ахтан, диринниик сүгүрүбүөх тустаахпыт.

Мятырыбаалы бөлүмгөтү Марфа ЧИЧИГИНАРОВА
Хаты-дытиагы Көһөрүллүү түмэлди салайааччытү

ҮТҮӨ ХОЛОБУР

Дьонго төхө элбэх туһаны өнгөрөбун да, соччонон дьоллонобун дьэн этии баар. “Үтүө санаа киһини кынаттыыр, күүһү, эрчими биэрэр”, – дьэн полиция подполковнига Иннокентий Свинобоев этэр.

Полиция үлэһиттэрэ бэтэрээннэригэр үтүө санаа аахсыйатын онордулар

Санатан этгэххэ, билирын эмиз биччаларга Чурапчыга полици отдел тэриллэнгэ 100 сылыннан, отдел көхтөөх кэлэктингэ үтүө санга аахсыйатын тэрийэн, уолсайа холбоон, 44 "УАЗ"-бортобуой массынна мууу соботох олоор отдел кэрэ агаардарыгар, ыгык бэтэрээниэрээр уонна уолсай састаалка тийбиптэрэ.

Од тэдминэрийн үйлэцлэл, бийлэл эмгэц Иннокентий Дмитриевич салайагч чөлөөх анал этэрээт тахсан, полиция бүтэрэннэрийгэр уонна сулууспалыи сүлдээр собо-тох юрз агаардарга анаан муустарын буур-босхо ёлан, тивээн бигр-дигэр.

Полиция, ППС, ГИБДД, конвой сулууспатын, суналлык даяар этэрээт дүүхурунай чааһын үлэһиттэрэ уонна этикснэрдэрэ билииги уустук бириэмэсэ Арбаа Украинаҕа ытык ностэрин чинээхтик уонна дыһуннаахтык тодороллорун таһынан, нэһилээкэ, улууска, өрөспүүбүлүкэсэ буолар тэрээһиннэргэ, дьаһалларга туора туран хаалбакка, көхтөөхтүк кытталлар. Ааспыт сымларга Чурапчы нэһилээгэр быһыт алдынан, уу тоҕо барытыгар, сайынын күүскэ турбут ойуур баһаардарыгар улахан көмөнү оҥорбуттарын эмтэ үмүтүбүт.

Союуон хараадынан көрөн,
Союуону өрө тутан,
Олох омурдарын тэглэсэн,
Үтүө санааттан күүс ылан,
Күн-түүн үлэтин тохтооллот,
Холкутук ололор туһунгар,
Олохун тухары охсуһар,
Полания үлэтэ буолар.
Хорсун быһыылыах,
Күүстэх санаалаах,
Быһый көрүнгөх,
Кисит көбүстөх
Кини – хойуун полиция,
Иннин дикан бааран не!

Самуи́л ЖЕНДРИНСКО́Й.

НЭИЛИЭХ СОНУНА

Мындабаайы оркуолата оуруот аһын үүннэрэн, икки массыынаны атыыласта

Чурапчы улуунун Болугур нэһилиэгин агро хайысхалаах Амма орто оркуолата оуруот аһын үүннэрэн туттаран, икки массыынаны ылбытын туһунан бу күннэргэ социальнай ситимнэринэн киэпник тарбанна. Тугун-ханныгын биһэри, оркуола дириэктэрин кытта сибээстэһэ сырыттыбыт.

Амма орто оркуолата Социалистическай Улэ Дьоруойа, аатырбыт сылгыһыт РИ.Контантиннов аатын сүгэр. Улэ Дьоруойун аатын сүгэр оркуола аата да этэринин, үлэһитинин, оуруот аһын хото олохторунан өрөспүүбүлүсүэ киэпник биллэр, биһир тарбахха баттанар оркуола буолаар.

Күн бүгүн 99 үөрэнээччилээх, Быһыл оркуоланы адыс оҕо бүтэрбиппэттэн 100 бырыһыан үөрэххэ киирбиптэр, итинтэн аһардара – үрдүк үөрэххэ.

Агро хайысхалаах оркуола буоларын быһыытынан, агро компоненттар хас биһирдин уруокка былаан быһыытынан киирэллэр. Оркуолабыт иһинэн “Эйгэ” хаһаайыстыбалаахпыт. Производственной үөрэх маастардара оҕо

лору кытта быһаччы үлэһитлэр. Олунньуттан садалаан, маастардар салааталарынан араасаданы үүннэрбиппинн барабыт, нэһилиэгинэн араасаданан хаачыһабыт. Муус устар бүтүүтүгүн 500 кв.м. иннээх тэһилинссэбитин бүрүөбүт. Ыам ыйын санатыттан номнуо хаппыстабытын ыһабыт. Бэс ыйын садаланыта, бастагы улахан хаһынар кэһиппэрбиппинн, Кыстык Кугдаба, бааһынабытыгар үүннэрбиппинн олохтобуп. Оркуола оҕолоро, учууталлар бары күргүөмүгүн тахсабыт.

Тыа хаһаайыстыбатын туһуна, производственной үөрэх маастара Елена Егоровна Дюдорова салаататынан уот куйаһы, курулас ардагы аахсыбаака, үөһүгэ-көһүгүгэ сиилпэт туһугар

күүстэххэ үлэ барар. Сайын орто учууталлар бары тутуспутунан сымыс оту үргүүбүт. Күһүн үүнүүбүтүн хомуларга эмнэ 6-11 кылаастартан садалаан, оркуола үлэһиттэрэ бары түмээн кыттабыт. Оуруот үүннэрбиппинн ити курдук кыаһа тутабут.

Иһинэ гынан, бастаан туран, үөрэнээччилэрбиппинн, уһуһааны, нэһилиэгэ, улуус олохтоохторун экология өттүнэн ыраас аһылыгынан хаачыһабыт. Күһүкүн оуруоппут аһын тэһилинссэбитин Кыйыга, Победаба, Ытык Күөлгэ тийгэ атыылыбыт. Амма улууһугар, Сулабачыттан садалаан, эмнэ хас биһирдин дэриэбинэни хаһан, Амма бөһүөлөгүгэ тийгэ батарабыт. Оуруоппут аһынан Чурапчы улуунун нэһилиэгэтин барытын хаачыһабыт.

Билиннэгү, оркуола иһинэн “Араскы” сайыны күнүскү лааһы үс симиэтинэн үлэһит. Күн бүгүн Кыстык Кугдаба лааһы бааһыттан кытта сыдыабыт. Оҕолор оуруокка үлэһитлэр, эмтэххэ оту хомуурунан дьарыктаналлар. “Чурапчы” ТХПК кытта дуоһа-бардаһан, үөрэ отун хомуһан, хатараан туттараллар.

2017 сыллаахха “Туймаада” дэриэбинэ МТЗ-82 тыраактары атыылаһыһыт, хаппыстабытын батараан, үс сыл устата төлөөн бүтэрбиппип. УАЗ массыына ылан сүүрдэ сыдыыһыһыт. Быһыл тэһилинссэбитин саһардар соруктаах күөскэ ылыһыбыт. Эрдэ, күһүн тэһилинссэбит суох буолан уустуктар үөскүү сыдыыһыттары, улуустаагы үөрэх управлениета көмөлөспүтэ.

Быһыл валовайынан 42 туонна оуруот аһын ылдыбыт дэһиэ суоттанан олохтобуп. Онтубутун батараан, оркуола туһатыгар, оҕолор иһинки сайдыыларыгар көмөлөххө буоллун дэһиэ икки массыына ылдыбыт, — дэһиэ Амма оркуолатын дириэктэрэ Викторина Пермякова кэһипир.

Ити курдук, оркуола үлэһиттэрэ, үөрэнээччилэр сыралаах үлэһитин түмүгүгэ икки массыына бу күннэргэ сүүрдэн аҕалыһыттар. Болугур нэһилиэгэ улуус киһиниттэн 70 км тэйичин туар. Улуус киһинитэр киирээтэ-тахсарга сыдыам буоллун, иһинэн хаһаайыстыбаны үлэһэ туһанарга табыгастаах дэһиэ «Испум» уонна «Митсубиси Делика» массыыналары ылдыһыттар. Дьоруэ оркуола холугар сүткэн ситиһин! Оркуола сүүрүннэн хаппыста, хартуоппуй олохторунан дьарыктанар. Саһаһан араас сибээһи, оуруот аһын араасаданы хото атыылыһыттар. Маныаха уопуттаах агроном, маастардар Елена Егоровна Дюдорова, Николай Егорович Захаров кылааттара улахан суолталааһын, урукку сылларга үлэһиттэ, уопуттаах Валерий Михайлович Дьяковскай, тоһо да уурайыһын иһин, ырааһтан да буоллар, сүбээ-амата туохха да тэһилинссэбитин саһаһары бэлэһипир. Бүтүн оркуола, үөрэнээччилэр күргүөмүнэн үлэһитин ситиһинтэ дэһиэ этэр.

“Эһини таас, сана оркуолаба киирээтэһипит, Бэллэ сылы көрөс дьоруун бэлэх буола. Тэһилинссэбит оркуолаба өрүү ситиһини аҕалыһытара, сайдыыта төһүү күүс буолуохтара дэһиэ эрээбит”, — дэһиэ ыйар.

САНА ТУТУУ

“Дом цветов” сана дьиз аһылынна

Түүрт сыл анараа өттүгэр Чурапчы нэһилиэгэр “Цветочная лавка” дэһиэ кыракий сибээһи маһаһына үлэтин садалаабыта. Ити сыллар тухары улуус олохтоохторун үөрүүллэх, бэллэ күннэригэр күүс-көмө буолан, үтүс дьон биһирэбилин ыһыан ылла.

Түүрт сыл дэһиэ – эгэ-тэххэ доһон. Ити сыллар тухары дээр урбааныһыт кыргыттар Анастасия уонна Светлана сым-сал, түргэн-тарбан туттууларынан, элэксэй, коно майгыларынан үтүс дьон хай-балы ылан, үлэһиттэрэ-хамнастара кээһтэ. Сана маһаһына Чурапчы нэһилиэгин Емельян Ярославскай аатынан уулусса 54 “А” аадырыһыгар олоххо киирдэ.

Тэрээһин дьоро чаһа, сизэр быһыытынан, алгыстан садаланна. Алгыһы көһүл тутууга Соһуус чөмүүһүнэ, улуус ытыктанар киһитэ Семен Морфуннов түһэрдэ. Үөрүүллэх чааска урбааныһыт Светлана Дмитриевна төрөппүттэрэ Евдокия Даниловна уонна Дмитрий Дмитриевич Лазаревтар, чуһас дьүөгүлэрэ, ыһырылаах ыалдыттар кыттыһы ыллылар.

Маны барытын улууспут тарбахха баттанар дээр кээһиллэх урбааныһыт Светлана Александрова тэриһэн, өрөбүл дэһиэ биһилинссэһи, үлэһиттэрин үлэһитэн-хамсатан, ону аһан бэйэтэ тэһиэ-тэһиэ түсүһэн, сүүрэ-көтө сыдыар: “Сана дьизбиппигэр дьэ,

күтүһүн-күтүһүн киирдэбит. Биһигэ күүс-көмө буолбут дьоммут элбэхтэр – күргүөмүгүн садалаан, тулааччыларбыт, биһиргэ үлэһит кыргыттарым, дьүөгүлэрим, төрөппүттэри күүстэринэн тутуу кыһас көм иһингэр үлэһэ киирдэ. Билинн маһаһыһымытыгар төрдүү буолан үлэһипит. Биһиги сүүрүн сылыһыт – дьоммо үөрүүнү, бырааһыһыһыттарыгар эһи кииргэллэри бэлэһтээһин. Түгэһиппинн туһанан, бу сылларга биһигини кытта биһиргэ буолбут дьоммут-сэргэбит, тэриһтэһипит тустарыгар оҕо да уһуһуһу үлэһиттэһипит дэһиэ бигэ эрдээһипит. Барыгытыгар бигэ туруктаах олоһу, кытаанах доруубуһаны баһарабыт”.

“Тыһыһаах сибээһи, дьиз ис бараһыһи кииргэһтэр оһоһуһтар, ону тэһиэ арааһыһы киһи олоһор буолар күрээ-бэллэ күннэри кээһтэр мал-сал улууспуттар киһи-ник тарбанан атыһыһанара олус үчүгэй. Бу барыта биһиги олохпут таһыһын көрдөрөр дьиз-тэһиэ, улаханых сыһыһарбаһыт буолуо. Онон ити хаһыһаба урбаан эйгүтэ сайдыра һаһа үчүгэй – тыһыһаах сибээһинэн киһи санаатын, сыһыһыһыт, бөлүһмөтүн тэһиэһтэ билинн тэһиэһи олоххо сүүрдэх наадалаах. Итинник этэн туран, Светлана Дмитриевна уонна маһаһыһыт кээһтэһипин сана дьизэһи киирбиппигэһи, эрдээһипини, таһаарыһаах үлэһи баһараһын. Элбэх эрдээһи киһи-һиһиһи, элбэх доһуоту баһараһын”, — дэһиэ “Алгыһы” оройуоннааһы НАД-тин дириэктэрэ Розалия Игнатиева санаатын үлэһипиннэ. Сана аһыһы – эр-һиэ дьизтэ сыһан сыһытупсан, үүнэ-сайда турдун!

Балаһыһы бэлэһиһтэ Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ. Аһыһыт хаартыһыһи түһэриһтэрэ.

БУ – ИНТЕРИЭЙНЭЙ

Аан дойдуга 8 саамай дыкhti уратылаах дьон

Араас дыкhti, ураты түгэн да буоллун, дьон да буоллун – бу барыта киһи болзамтотун тардар. Оттон күннээби олохпутугар биһиги манньк паранормальной көстүүнү илэ харахтыынан көрбөтүт даҕаны. Үкүгэр ханна эрэ ааҕан, видео көрөн билэбит. Онон бүгүнтүгү ыстатыйаҕа аан дойдуга 8 саамай дыкhti дьонун туһунан кэпсэибит.

НИ-ТЕСН-КА АЛЛЕРГИЯЛААХ ДЬАХТАР

Дебби Бера дотт англичанка араас электромагнитнай полеҕа аллергиялыыр. Тез-хыныксии (толомхон, ТВ, компүүтэр уо.д.а) тыыттаҕына, этэ барыта бөлөхтөрүн барар, хараҕа илэр. Онон Дебби уонна киһи көргөнэ доруо-буулаарын электроникаттан харахтыыллар, киһи көрөр, төлөпүүнү ханар онугар салгыныа сылдыаллар, атынынан аралдылаллар.

ТЫМНЫЫНЫ БИЛБЭТ ЭР КИҢИ

Голландец Вим Хоф этэ - сии-нэ саамай ляммаах да температура билиммэт. Киһи токуста аан дойдуга рекордун олохтообут. 2000 сыллаахха Вим Хоф 61 сөкүүнэ иһингэр 57.5 мин-тэрэни харбаабыт. Мээнэ харбааһын буолбатах! Ол харбааһына Финляндия күөлүгэр, тоң муус аһынан этэ. Киһи онно рефтузалаах уонна гольфалаах эрэ харбаабыт. 2006 сыллаахха Монтан хайатын үрдүгэр шортинктаах эрэ тахсыбыт. Оттон эһиниңгэр Эверест хайатын үрдүгэр туруусуктаах эрэ тахсан иһэн, атаҕын тарбахтарын үлүп-пүт. Онно ити эрээни сии-биир толорор санаалаах. 2007 сыллаахха шортинктаах уонна атах сыгыныах халынан марафон аһаарын (21 км) сүүрбүт. Хаар температурата -35 кыраадыс эбит. 2008с. мууһунан туолбут турба иһи-гэр 73 мүнүүтэ сылдьан, аан дойдуга рекордун олохтообут. Дьон киһиэхэ манньк дыкhti төрүүбүттэн баар диир этэл-лэр. Ол эрээри, Вим бэйэтэ эти-сиһи уонна ойу-санаа күүстээхтик дыарыктааһын түмүгэ диир этэр.

УУГА АЛЛЕРГИЯЛЫЫР КЫЫС

Киһи 80 % ууттан ту-рар. Оттон Австралия кыыһа Эшли Моррис ууга аллергиялаах, онкообор тириггэһин кытта эрб-дээр. Киһи 14 сааһтар дээр манньк ыарыһы билбөккө, оҕо оҕо курдук улааппыт. Оттон тоңил-лэһыннэҕэ ылдыбытыгар быраастар пенициллин састааптаах эмн аһаабыттар. Оттон сылтаан, ууга аллергия үөскээбит. Аан дойдуга 5 киһи манньк дыкhtiэхэ билэр, ол иһингэр Эшли баар. Ол да буоллар, киһи санаатын түһэрбэт. Мүнүүттэттэн ордук ууну тыаҕара көгүлүтүмүт. Санаан көрүң – ван-наҕа да, дуһаҕа да сылдьыбат, этэ бассейни кэлэ дуо? Таптыыр уола Эшлини бөөбөйдөөн илдьэ сылдьар, иһит да, таҕас да сууйтарбат.

КҮЛЭҔИНЭ, ОЙУН СҮТЭРЭР КЫЫС

Бу кыыска анекдо-ту да көсөтүр, киһини бэллээт хампаан-наҕа да сырытыһа-рар кутталлаах. Вели-кобританияҕа олорор Кей Андервуд онно-дор кыһырааһына, куттаннаһына эбэтэр соһуйдаһына, ойу-сүтэрэр. Дьон киһи манньк дыкhtiэхэ билбэһэрэ, итэбэйбэҕкэ күлүрэллэр эбит. Оттон уган хааллаһына ыксыллар. Кей биһир күнүгэ 40-на уһуутум диир кэп-сир.

БОТОН БҮППЭТ МУЗЫКАНТ

25 саастаах музыкант Крик Санде манньк бу-луом диир түһээн да батта-пакка сылдьыбыт. 2006 сыл-лаахха эмискэ нэлээтэни быһа бөппүт, онтон асастат. Ол эрээри, эһиниңгэр эмнэ ботон саҕалаабыт уонна онтукага хаалан хаалбыт, иккисин сөкүүнэ буола-буола ботон. Быраастар кур-таһын клапанын үлэтэ кыһыллыбит диир этэллэр, ону көннөрөр кыаллыбат эбит.

ХАҢАН ДА УТУЙБАТ УОЛ

Киһи олохун үс ыһымат биһирин утуйтар. Биһир нэлээт утуйбатаххына, организмэҕэ кыһыллэн, ыарахан турукка киирэр. Оттон иккисин утуйбатаххына, олүгүгэ тир-дизин сөл. Ретт диир уол 2006 сыллаахха төрөөбүт. Уол бэй-элэрин саастаахтарын курдук өрүү өрө мохсо, мэнн-тиһи сылдьар оҕо эбит. Ол эрээри, күнүскү уонна түнүгү утуйуу буоллаһына, киһи утуйбакка, эмнэ онук мэнн-тиһи, өрө мохсо сылдьар. Аан дойдуга быраастара соһуйан, киһини үөрэтэн барбыттар. Ол түмүгэр Арнольд-Кларн ыарыһын булбуттар. Утуйар уон-на организмэ сөптөөхтүк үлэллэрингэр эппиэттир мөҕөчөҕө баттатан, үлэ-лээбэт буолбут эбит. Онон уол утуйар диир ту-гун билбэт.

ТУГУ ДА УМУНУБАТ ДЬАХТАР

Джилл Прайс дотт американа олоҕор туох буол-бутун барытын өйдүүр. Биһиги киһи 42 саас-таах, 12 сыл ана-раа өттүгэр туох буолбутай дотт ыйыттаахха, киһи ону барытын 5 мүнүүтэ анараа өттүгэр буолбут курдук ыһымтар-һым-тыгар тийэ кэлэбэ. Калифорнийскэй университет учуонайдар манньк дыкhtiһи гипертимистический син-дром диир ааттаабыттар. Эрдэ аан дойдуга үрдүнэн манньк биһир киһи баар эбит буоллаһына, кээники 5 киһи эбилл-бит. Учуонайдар бу биһириниһини билбэттэр эрээри, бу дьон бары хаҕас өттүлэринэн суруйаллар уонна ТВ-бы-рагырааматын коллекциялыылар эбит. Джилл Прайс киһигэ суруйан саҕалаабыт, киһигэһингэр куһаҕаны умну-батыттан өр депрессияларын суруйбут, ол тынан баран, манньк ураты баарын сирбэттин ыйбыт.

«ТИК-ТАК» ЭРЭ КЭМПИЭТИНЭН АҢЫДЫКТАНАР КЫЫС

Натали Купер дотт англичанка кыыс атын аһы аһыан олутун баҕа-рар да, куртаҕа ыһыммат. Мята аһтаннаах «Тик-Так» эрэ драҕыны ыһымтар. Быраастар кыһы үөрэтэн көрөн баран, туох да психологияны булбатахтар. Ол эрээри, кыыс «Тик-Тактан» ураты атын аһан сүрүбэ көбөр, хотуо-луур. Онон быраастар киһиэхэ анал трубочканы оҕорон, ол нөүгө күннээби бигээминнэрин, минералларын ыһан аһымар. Оттон сылтаан, киһи үөрэнэр, үлэллэр кыаҕа суох. Киһи олоҕо күн айы ити процедураттан турар. На-тали университетка киирэн үөрэннэ, үлэллэн уонна дра-жеттан атын аһы аһыан олутун баҕарар.

ЫРЫСЫАПТАР

Диетическэй сырниктар

Ингредиенттэр:

Издэгэй (обезжиренный) – 350 г
Дьаабылыка – 2 устука
Сымыыт – 1 устука
Овсянка – 3 ост.нь
Сода – 1 ч.нь

Сахар (мүөт) – 1 ост.нь
Изюм

Хайдах оҕоробут?

Изюму сууйан баран, ууга илтибэт. Дьа-абылыканы хахты теркалыыбыт. Издэгэйни ньыһыйан баран, дьаабылыканы кытта холбуубут. Сымыыты сахары кытта ытылабыт. Дьаабылы-калаах издэгэйбигэр сымыыттаах сахары ку-табыт, соданы уонна овсянай хлопьяны эбэн бул-куйабыт. Изюмдун кутабыт уонна тигэстэбитин 30 мүнүүтэ үлэрин курдук туруора түһөбүт. Тигэстэбитин пергаментнай кумааһыга быһылыан кутабыт уонна 150 кыраадыска 20 мүнүүтэ буһарабыт. Фигураны буортулаабыт, туһалаах ас бэлэм!

Хортуоскалаах уонна сайралаах кутуу бөрүөк

Хортуоска – 4 устука

Хайдах оҕоробут?

1. Сымыыты соданы уонна туулу кытта ытылабыт.
2. Атын иһиккэ сүөгэйдэх майонезы булулабыт уонна сымыыттаах маассабытыгар кутан, венчигини ытылабыт.
3. Оҕорбут маассабытыгар убадас сүөгэй курдук буолуор дээр бурдугу кутабыт.
4. Луугу бытархай тына кырбылыбыт, сайрабытын ньыһы-лабыт уонна холбуубут.
5. Хортуоскабытын хахтаан баран, теркалыыбыт.
6. Анал иһиккэ бастаан тигэстэбит сорогун кутабыт уонна үрдүгэр хортуосканы, онтон сайраны кутабыт.
7. Бүтүһүгэр ордубут тигэстэбитин кутабыт уонна эрдэт-тэн 180 кыраадыска дээр сылытылыыбыт духуоткаҕа 50-60 мүн буһарабыт.

Ингредиенттэр:

Сымыыт – 3 устука
Бурдук – 6 ост.нь
Майонез – 250 г
Сүөгэй (сметана) – 250 г
Түүс, сода – көрөн тахсыһын
Сайра – 1 баанка
Лук – 1 устука

Килиэптэн рулеттар

Ыстакан

Мас арыата – 3 ост.нь

Хайдах оҕоробут?

Сымыыты тумалары кытта ытылабыт. Килиэпти кытыларын быһан баран, скалканан тэниһэбит. Томат паастатынан сыбаан баран, сыры, онтон ветчинаны уурабыт. Рулет тына эргитэбит. Хобордоохпутун сылытабыт уонна буһаран саҕалыыбыт. Хас биһирини рулеттытын сымыыттаах маассада уган ылабыт, онтон панировочнай суухарабытыгар уган эргитэбит. Ары-лаах хобордоохпутугар иккис өттүнэн орто уокка буһарабыт. Кумааһы салфетка үрдүгэр ууран, арыһын оборторобут. Тэриэһэ ууран, сибигэйи оҕуруот аһынан уонна күөх отунан кииргэтэбит.

Балаһаны бэлэмнээт Елена МАКАРИНСКАЯ.

СЫНЬАЛАНА

				... уурай!	Муунаах, булугас, эрхдээх							Тагаһы тигий	Илдэн биэр, тиксэр	
Саксатан биэр, көпсөр-көй гын	Бөлүөхсөн үүмүт ... талас		Үтүө айылар олоор ... дойдулар					Дойду эмбиги-эмэтэ		... тыйа	... тэ-саага бигибиэт		Туохтан эмэ ытырытат, дөксөнэ санаа	
Күн тыкпат ... сир	Сааһы уста кэмэйдэ							Тыл баайа бүтүнүүтэ		Чууму, ийиэн турар харана, ... бүтэй	Ийи кураай-ар күнэ, саамай бастын, чэгээн эдэр сааһа			
Каларин кэтэс					... тырбыт анаара	Чамэх чокчо						... сонорос	... кэбиһитэ	
			Ыра-абынан тэлэһий, урах баһын...					Быһах ...						Учурлууга, үөрүткө, ... баһа күн
... июси ардыгар эттэххэ	Дуослу-руннаах, ... бас		Сэргэх-тик, көх-төөхтүк, ... бааччы		... күрдээх		кэрдий, бото болдох	... сэмдэй оболор	Туу эмэ бэйэттэн ара күрэтэн тэйдик бирах			Тийимини буотуу, ... сэмээр		
			... хаһаа-йыстыба				Күлүү гын							
Туох эмэ тагаһын танын	Былыргы сөһөн, ... йээн			Көөнньөр				Туу эмэ бэйэттэн халбарытар курдук эрчимнээхтик ... илгэр						
Сыгы-наах эмэ кэтиллэр ... танас			... биір-дэ аах				Дыйп ...							

«Сканворд: тылтан тылаа таһаарыах, тыйа сонньуох» Зоя Васильева киингэттэн ылыдына.

Хаһыат 44 №-гэр тахсыбыт сканворд эһинэ: Туруору: Бил, истэн, эһин, уот, дор, одуулаа, харай, онор, убулгата, өһүнөөх, өтөн, собоо, охтор, оломо, таһа, таас, айах, мус, от, ул. Сытыары: бигэ, борулло, ситин, оторуур, уба, коно, оёо, олуй, тоһот, хал, ондол, баат, атага, номох, ат, ай, ор, муос, орута, ох, хос, амсат, дах.

БИИЗЭХЭ СУРУЙАЛЛАР

БИЭРЭСТЭ СИРИ – 11 ХОНУГУНАН

Чурапчыга Ырма Тумуска олоробун. Мантан почтага дээр биэрэстэ-тэи орото буолуо. Быйыл чөлүһүгэ таһар «Кыым», «Саха сирэ», «Ил Түмэн» уонна «Сага олох» хаһыаттары суруйтарбытым. Олорум сайын бээтнээ күн кэлэр этилэр. Онтукаларым күһүөрү үксүгэр 4 хонон бөһүдүннүккэ, сороһор 5 хонон онтуорунуһукка кэлэр буолбуттара.

Онтон бу сэтгэлийн 3 күнүгэ хаһыаттарым 11 хонук буолан баран, сэтгэлийн 14 чыһылатыгар кэлээхтээтир. Ону өрүс мэлһидээтэ диэхпин, паром букатын 10 чыһылаага дээр сылдыбыта. Сэлиэ-нэбиэт атын да өттүлэригэр хаһыаттар олус хойутаан тирдүүлүлэр диилэр.

Почта үлэтэ ырааһын, үлэниг тийбэтэни өйдүүбүн эрэри, биэрэстэ сирин 11 хонон «айанньыра» сүрүкэтэ бэрт дии. Аны «Ил Түмэн» хаһыат сахалытын суруй-тарбытым, үксүгэр нууч-чалытын адалан, онно тахсыбыт ыстатыйаларбын ааһпакка хаалабын.

Бу быйылы почта салал-тата хаһыат нөһүө быһаарыа, нөһүлүк, улуус да дьаһал-талара ороһуо, көмөлөһүө этилэр. Хоруйун күүтэ хаал-лым.

Уйбаан ПОНОМАРЕВ.

Сэтгэлийн 9 күнүгэр И.Е.Федосеев – Доосо аатынан Диринг орто «АГРО» оскуолатыгар РФ Бэрэндээннэгэр, Саха сирин бастайааннай бэрэстэбинэтин боломуочуулаах бэрэстэбинэ-лэ, Өрөспүүбүлүкэ Бырбым-талыстыбатын бэрэстэбинэ-лэни бастаах солбуулагчы, РФ 3 кылаастаах судаарыстыбаннай сүбэнигэ Андрей Сандаминович Федотов, оскуолабыт выпускни-ка Саха Өрөспүүбүлүкэтин но-руот хаһаайыстыбатын үтүөлүк үлэнигэ, юстиция генерал-майора Егор Егорович Марков, Чурапчы улуунун баһылыга Степан Анато-льевич Саргыдаев ылдыгыттан аастылар.

Андрей Сандаминович аҕата, Сандама Саввич быраатынаан Курбу Саванчытын 1943-1947 сс. дээрн Диринг детдомугар олорбут-тара.

Сэрин, көһөрүү илээнигэр ту-лааһа хаалбыт оболорго Диринг алгыс тыһынаах үтүө дойдуга буол-бута.

Детдом үлээбэит отут сылын устатыгар 670 таһа оёо иитили-бит. Талааннаах тэрийээччилэр, сүрэхтэрин сылааһын аһабыт

Андрей Сандаминович Федотов аҕата иитилибит сиригэр кэлэ сырытта

кыһамыһаах итээччилэр, пе-дагогтар үлэлээн аастытара, оёо дьарыктаах буоларын хаһчы-һаһыга үгүс өрүттэх үлэ ытыл-дыбыта.

Иитилибит оболор Диринг детдомун наһаа күндүтүк са-

һаһылар, маһтаналлар, киһилэр ортолоруттан элбэх үтүө үлэниг-тэр тахсыбытара. Быйыл 2022 сыл сайын, дьылдалара түстэм-мит Диринг детдомун 80 сыл-лаах үбүлүүбүн бөлүөтүн, тунах ыһааһы ыспытара. Олус истинг,

иһирэх тэрээһин буолбута. Оһно Андрей Сандаминович Москва-тан эбэрдэтин тирдэбитэ, аҕатын туһунан «Сандама дьылгата» дээн киһигэтин ылпыта уонна ой-дөбүннүк пааматынныгы көрөр баа санаатын эһиптэ.

Ол санаатын толорон, Андрей Саввич уолускатыгар Дьокуу-скайга кэлэ сылдан, аҕата олор-бут сирин көрөн-истэн, учуутал-лары кытта истинник кэпсэтэн, тылын-өһүн тирээрден, АГРО оскуола оёону үлэниг иһини үтүө холобурун көрөн, дуоһуа астынан барда. Сир-буор дьылга-лаах тулааһа оболор сөптөөх ии-тинни ылан, үөрэхтэниг араас ил-элээх дьон буолбуттара, дойдубут сайдарыгар дьонун кылааттарын киһэрбиттэрэ бийигини элбэххэ үөрэтэр, холобур буолар.

Людмила ОСИПОВА, мусуой салааһаһчыта.

[illegible]